

Ринок банківсько-фінансових послуг

Віталіна КУРИЛЯК,
Олександр СОХАЦЬКИЙ

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ
ФІНАНСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ВОЄН:
ГЛОБАЛЬНИЙ І УКРАЇНСЬКИЙ
КОНТЕКСТИ**

Резюме

Здійснено аналіз безпекової ситуації у світі, що дало змогу стверджувати про розширення конфліктних зон і зміну форм ведення військових дій. З'ясовано, що основною особливістю міжнародного протиборства в ХХІ ст. є використання не лише військової сили, а й політичних, економічних, інформаційних та інших засобів невоєнного характеру, що виражається поняттям «гібридних воєн». Виокремлено тенденцію збільшення витрат на національну безпеку та зміну пріоритетів у їх використанні. Визначено основні недоліки системи функціонування національної безпеки, наслідками яких скористалася для реваншу свого впливу Росія, вторгнувшись на територію України й окупувавши Крим. Зазначено, що необхідність протидії імперським амбіціям Росії в умовах розв'язаної нею гібридної війни поставила перед Україною нагальне завдання формування ефективного сектору безпеки і оборони, нарощування та реструктуризації військових витрат.

© Віталіна Куриляк, Олександр Сохацький, 2018.

Куриляк Віталіна, докт. екон. наук, професор, Тернопільський національний економічний університет.

Сохацький Олександр, аспірант, Тернопільський національний економічний університет.

Наголошено, що пріоритетними напрямками фінансування безпеково-оборонного сектору в Україні мають стати: модернізація озброєння і військової техніки; розробка та закупівля найновіших видів зброї; розвиток науково-дослідницьких проектів у галузі військової справи і суміжних галузей – авіаційної та космічної.

Ключові слова

Гібридна війна, витрати на національну безпеку, військові витрати, конфліктні зони, безпеково-оборонний сектор, оборонний бюджет, структура військових витрат, фінансування обороноздатності.

Класифікація за JEL: H5, O47, C23.

Постановка проблеми

Після завершення ХХ ст., впродовж якого світ пережив дві світові війни, цілий ряд збройних конфліктів і витратив на них 18981,532 млрд. дол. США [1], ХХІ ст. не ознаменувалося покращенням безпекової ситуації та зменшенням військової напруги. На зміну класичним конвенційним війнам і військовим конфліктам прийшли війни нового типу, в яких поєднують не лише військові, а й невійськові засоби, відсутні чітко визначені часові межі та сторони конфлікту. Зазначені війни стають «новітнім видом глобального протистояння у сучасному нестабільному безпековому довікллі» [2, с. 16], створюють нові вогнища напруги в усіх регіонах світу. Зокрема, зазнала поразки існуюча донедавна думка про неможливість застосування засобів конвенційної війни на європейському континенті.

Глобальне протистояння сьогодення значно загостило питання національної безпеки, визначення стратегії й ефективного використання коштів на її посилення в умовах напруженої безпекової ситуації у світі. Особливо гостро питання національної безпеки постало також перед Україною після анексії Росією у березні 2014 р. Криму та розгортання нею військового конфлікту на сході у квітні 2015 р.

Українсько-російська війна виявила недосконалість і неефективність існуючої на той час системи національної безпеки та оборони України в аспектах її відповідності сучасним вимогам. Починаючи з 2015 р. Україна здійснила достатньо вагомі кроки у напрямі реформування свого безпекового сектору, щодо прийняття ряду концептуальних документів на законодавчому рівні, модернізації оборонно-промислового комплексу, забезпечення і перозброєння Збройних Сил, суттєвого збільшення фінансування безпекового сектору. Водночас актуальним залишається питання визначення розміру фінансування національної безпеки та ефективного і раціонального використання коштів.

Зазначене актуалізує необхідність дослідження напрямів фінансування національної безпеки у країнах світу та особливо НАТО, вступ до якого визначено стратегічною метою України, що дасть можливість сформулювати основні напрями більш ефективного використання коштів на національну безпеку в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз останніх досліджень свідчить, що зазначена тема є предметом уваги широкого кола як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Значно зросла кількість публікацій, присвячених з'ясуванню особливостей гібридної війни. Дослідженню сутності гібридних воєн присвячені праці Ф. Хоффмана [3], Д. Кілгаллена [4], визначенню причин та характеру сучасних збройних конфліктів – дослідження В. Мандрагеля, О. Бодрука, Ю. Міхєєва, Г. Чернявського [5] й ін. Питання сутності гібридної війни у контексті системної кризи світової безпеки, причини і передумови російської агресії проти України та особливості ведення гібридної війни у різних вимірах ґрунтовно розглянуто науковцями Національного інституту стратегічних досліджень під керівництвом В. Горбуліна [2].

Фінансування національної безпеки і його розмір значною мірою визначаються станом економіки країни. З огляду на це значна увага дослідників приділяється визначенню ролі витрат на національну безпеку та економіку. Серед основних вчених варто виділити Г. Лавринова, С. Малкова, Д. Чернявського, А. Шахіда, І. Саба. Проте комплексний аналіз напрямів використання фінансових ресурсів на національну безпеку в умовах гібридної війни і нових безпекових реалій в Україні не проводився.

Мета дослідження – здійснити аналіз динаміки та структури витрат на національну безпеку в країнах світу і НАТО та виробити пропозиції щодо підвищення ефективності їх формування і використання в умовах гібридної війни.

Виклад основного матеріалу дослідження

Глобальною проблемою, яка не тільки не знайшла свого вирішення в XXI ст., а й навпаки, ще більше загострилась, є проблема збройних конфліктів та воєн. Після завершення XX ст., впродовж якого світ пережив дві світові війни і цілий ряд збройних конфліктів, витративши на них 18981,532 млрд. дол. США [1], XXI ст. не ознаменувалося досягненням миру в усьому світі. Як свідчить інформація щодо військових витрат країн світу [1], на початку третього тисячоліття на планеті нараховується майже 200 армій загальною чисельністю близько 24–25 млн. осіб, що становить 0,4% світового населення. Крім того, лише за 15 років XXI ст. виникло 17 збройних конфліктів і протистоянь різного роду (війни в Іраку, Афганістані, Чечні, російсько-грузинська війна, конфлікти у Македонії, Південній Сербії, Північному Малі; анексія Криму Росією та війна на сході України; інтервенція Росії в Сирію й ін.).

Суттєвою рисою нинішніх військових конфліктів є переважно внутрішній або внутрішньодержавний характер. Як зазначають фахівці, у 1990–2004 рр., тобто у період закінчення «холодної війни», тільки 4 з 57 конфліктів були міждержавними: Еритрея–Ефіопія (1998–2000 рр.), Індія–Пакистан (1990–1992 рр. і 1996–2003 рр.), Ірак–Кувейт (1991 р.), Ірак проти США, Великобританії та Австралії (2003 р.). Однак досить часто вони поширюються на значно більші території. В умовах глобалізації, швидкого розвитку інформаційних технологій, зі зростанням взаємозалежності членів світового співтовариства з'являється тенденція до втягування окремих країн або частини території в конфлікти (Інгушетія і Дагестан в конфлікті між Росією та Чечнею, Македонія в конфлікті між Югославією і НАТО в Косові). Результатом є розширення конфліктної зони та перетворення внутрішнього конфлікту на міждержавний з високим ступенем протистояння.

Для характеристики сучасних конфліктів у глобальному і регіональних просторах найчастіше використовується термін «гібридна війна», який не має однозначного тлумачення. Вважається, що вперше це поняття було вжито американським військовим теоретиком Ф. Хоффманом для характеристики нової військової реальності. Він вказував, що «...війни сучасної епохи характеризують процес гібридизації, у рамках якого змішуються традиційні форми війни, кібервійни, організованої злочинності, іррегулярних конфліктів, тероризму і т. п.» [3].

За основу трактування гібридних воєн Ф. Хофман взяв ідею про конвергенцію або взаємне проникнення різних складових війни, використання як кінетичної, так і некінетичної зброї, учасників та неучасників воєнних конфліктів.

Подальші дослідження сутності гібридної війни розширили це поняття. Так, науковці Національного інституту стратегічних досліджень, здійснюючи аналіз особливостей гібридних воєн шляхом типізації воєнних конфліктів, визначили їх «як одночасне й адаптивне застосування тісно об'єднаного набору звичайних озброєнь, іррегулярної техніки, тероризму, кримінальних дій та невійськових інструментів» [2, с. 27]. При цьому вони слушно зауважують, що термін «гібридна війна» є «парасольковим» терміном, що покриває різні аспекти цього явища й уможливорює інтегрування і відносно цілісне розуміння широкого набору пов'язаних з ним різноманітних та різноспрямованих підходів» [2, с. 22].

Таким чином, можна стверджувати, що гібридна війна є асиметричною війною нового покоління, в ході якої передбачається використання не лише класичного способу її ведення, а й нелетальних інструментів, а також недержавних виконавців – бойовиків, груп місцевого населення.

Посилення гібридної агресії на сучасному етапі спонукає країни світу збільшувати витрати на національну безпеку та оборону. Військові видатки провідних країн світу за період з 2006 р. по 2016 р. наведено в табл. 1.

Як свідчать дані таблиці, практично всі 15 провідних країн світу з року в рік із різними темпами нарощували свою міць.

За оцінками експертів, у 90-х рр. ХХ ст., завдячуючи закінченню «холодної війни» у світі, спостерігалось певне скорочення військових витрат. Однак вже починаючи з 1999 р. розпочалася нова хвиля їх зростання. За даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI), на початок 2011 р. військові витрати досягли свого пікового рівня – 1,73 трлн. дол. США у постійних цифрах, що становило 2,5% світового ВВП.

Якщо в період 1998–2010 рр. загальні світові військові витрати зростали щорічно, то з 2011 р. через світову фінансово-економічну кризу їх зростання призупинилося, оскільки перед урядами більшості країн, втягнутими у кризу, постала необхідність першочергового вирішення соціально-економічних завдань.

Слід уточнити, що зростання витрат у розрізі регіонів і країн до 2014 р. відбувалося вкрай нерівномірно. Так, якщо за період з 2002 р. по 2008 р. 73% країн світу збільшили свої військові витрати, то за 2008–2011 рр. таких країн було тільки 56%. В 2011 р. на 10 країн із найбільшими військовими бюджетами припадало понад 74% загальносвітових витрат. Найбільше скорочення військових витрат у 2012 р. відбулося в Європі, а саме в Італії, Франції, Німеччині та ряді інших країн, а також в Японії. Лідерами зростання витрат у цей період були Китай, Індія, Саудівська Аравія й ін. Однак вже з 2013 р. спостерігається поступове нарощування загальносвітових військових витрат.

Таблиця 1

Військові видатки провідних країн (у млрд. дол. США)

	Країна	Роки										
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1.	США	522,7	557,0	621,1	668,6	698,2	711,3	684,8	639,7	609,9	596,0	611,0
2.	КНР	55,3	68,1	86,4	105,6	115,7	138,0	157,5	177,9	199,7	214,8	215,0
3.	Саудівська Аравія	29,6	35,5	38,2	41,3	45,2	48,5	56,5	67,0	80,8	87,2	63,7
4.	Росія	34,5	43,5	56,2	51,5	58,7	70,2	81,5	88,4	84,7	66,4	70,2
5.	Велико-британія	57,8	66,0	65,6	57,9	58,1	60,3	58,5	56,9	59,2	55,5	48,3
6.	Індія	24,0	28,3	33,0	38,7	46,1	46,9	47,2	47,4	50,9	51,3	55,9
7.	Франція	54,5	60,6	66,0	66,9	61,8	64,6	60,0	62,4	63,6	50,9	55,7
8.	Японія	41,6	40,5	46,4	51,5	54,7	60,8	60,0	49,0	45,9	40,9	46,1
9.	Німеччина	38,1	42,6	48,1	47,5	46,3	48,1	46,5	45,9	46,1	39,4	41,1
10.	Південна Корея	25,2	27,7	26,1	24,6	28,2	31,0	32,0	34,4	37,3	36,4	36,8
11.	Бразилія	16,4	20,5	24,5	25,6	34,0	36,9	34,0	32,9	32,7	24,6	23,7
12.	Італія	33,4	36,0	41,2	38,3	36,0	38,1	33,7	33,9	31,6	23,8	27,9
13.	Австралія	14,2	17,2	18,6	19,0	23,2	26,6	26,2	24,8	25,8	23,6	24,6
14.	ОАЕ	7,2	8,5	11,6	13,8	17,5	19,2	19,0	23,6	22,8	—	22,8
15.	Ізраїль	11,4	12,0	14,1	14,0	14,6	15,4	14,7	16,9	18,1	16,1	18,0

Джерело: складено автором за даними SIPRI.

В 2016 р. глобальні військові витрати, згідно з доповіддю SIPRI, зросли на 0,4% та становили 1686 млрд. дол. США.

Закінчення Другої світової війни і необхідність дотримання миру й безпеки у світі стали поштовхом до об'єднання зусиль США та Канади і підписання 4 квітня 1949 р. Вашингтонського договору, що започаткував спільну систему безпеки, яка базується на партнерстві країн Північного Альянсу, результатом якого стало створення НАТО. Зазначений альянс створений відповідно до статті 51 Статуту ООН, яка підтверджує невід'ємне право держав на індивідуальну або колективну оборону. Північноатлантичний Союз є співтовариством вільних держав, єдиних у своїй рішучості зберегти власну безпеку на засадах надання один одному взаємних гарантій та забезпечення стабільних відносин з іншими державами [6].

На країни НАТО припадає 946 млрд. військового бюджету (2017 р.). Розподіл військових витрат у 2016 р. по країнах НАТО відповідно до рейтингу в світових військових витратах подано у табл. 2.

Таблиця 2

Витрати на оборону в країнах НАТО

Світовий рейтинг 2016 р.	Країна	Обсяг витрат (млрд. дол.)	Витрати, 2% від ВВП у 2016 р.	Світовий рейтинг відповідно до 2% до ВВП	Рейтинг в НАТО, що базується на 2% від ВВП
1	США	611,0	371,0	1	1
6	Франція	55,7	49,1	8	4
7	Великобританія	48,3	51,9	7	3
9	Німеччина	41,1	69,0	4	2
11	Італія	27,9	36,8	11	5
16	Канада	15,2	30,5	12	6
17	Іспанія	14,9	24,7	13	7
18	Туреччина	14,8	14,9	19	9
25	Польща	9,3	9,5	26	10
26	Нідерланди	6,0	7,5	31	12
33	Норвегія	5,0	3,9	46	15
38	Греція	4,1	9,3	27	11
43	Бельгія	3,8	4,1	44	14
45	Португалія	3,5	6,0	34	13
54	Румунія	2,8	3,7	48	17
60	Чехія	2,0	3,9	47	16
65	Угорщина	1,3	2,5	57	18
67	Словацьчина	1,0	1,8	62	19
73	Болгарія	0,8	1,0	70	22
75	Хорватія	0,7	1,0	69	21
76	Литва	0,6	0,9	77	24
82	Естонія	0,5	0,5	85	26
89	Латвія	0,4	0,6	82	25
90	Словенія	0,4	0,9	76	23
103	Люксембург	0,3	1,2	67	20
117	Албанія	0,1	0,2	107	27
	НАТО Європа	254	320		
	НАТО	881	722		

Джерело: складено автором.

Відсоток країн Європи в загальних витратах НАТО у 2016 р. становив лише 29%. Слід зазначити, що розрив у витратах Європи і США спостерігається ще з 1990-х рр., після закінчення «холодної війни», коли західноєвропейські союзники отримали відповідні вигоди від «мирного дивіденду» – можливість скорочення витрат на оборону на 25% у реальному обрахунку [7]. В кінцевому підсумку це призвело до значного розриву технологічного потенціалу США та його західноєвропейських союзників. Так, за станом на 1999 р. США витрачали на закупівлю озброєнь 47 млрд. дол. щорічно, а європейські партнери – 28 млрд. дол. Їхні витрати на військові дослідження і розвиток становили одну чверть рівня США [8]. Розрив значно збільшився в 2004 р. після розширення ЄС. Зазначене спонукало США вимагати від європейських партнерів збільшення оборонних витрат. Так, ще Б. Обама, будучи Президентом США, на двох останніх самітах НАТО вимагав від європейців збільшити оборонні витрати до 2% ВВП. Проте лише Д. Трамп, ставши Президентом США, окреслив нові вимоги до союзників та партнерів по НАТО. Попри підтвердження наміру дотримуватися зобов'язань перед союзниками, Д. Трамп наголосив, що бачить своє завдання в тому, щоб «представляти США, а не весь світ» [9], і висунув вимогу щодо вирівнювання військових витрат серед союзників по НАТО.

З огляду на складну геополітичну ситуацію й агресивну політику Росії в останні роки спостерігається зростання оборонних витрат країн Європи. Так, військові витрати в Західній Європі збільшилися в 2016 р. на 2,6% порівняно з 2015 р. Аналогічне зростання спостерігається також у Центральній Європі, витрати якої збільшилися на 2,4% в 2016 р. Лідером у збільшенні оборонних витрат, за даними SIPRI, була Італія, де зафіксовано їх зростання на 11% за 2015 р. та 2016 р.

Зростання витрат спостерігається також в інших країнах Європи. Так, зі слів норвезького міністра оборони Франка Бакке-Йенсена, Норвегія дотримується цілі збільшення військових витрат до 2% ВВП і витрачає на закупівлю озброєння 27% військового бюджету, які планується збільшити до 33%. В свою чергу, спікер міністра оборони Канади Рене Фіятро інформує про збільшення військових асигнувань до 70% [10]. Відчутний приріст оборонних витрат спостерігається сьогодні також у країнах Прибалтики. З початку української кризи закупівлі озброєнь ними збільшилися вдвічі та мають зрости ще на 100%, як вважають аналітики. Якщо у 2005 р. загальний бюджет оборони країн регіону становив 930 млн. дол. США, то до 2020 р. він зросте до 2,1 млрд. дол.

З метою підвищення обороноздатності країн Європи 14 грудня 2017 р. на саміті Євросоюзу було започатковано створення постійної структурної співпраці 25 країн Євросоюзу у сфері оборони – PESCO. В рамках PESCO, в якій сьогодні представлено більшість країн ЄС, крім Великобританії, Данії й Мальти, сформовано 20 зобов'язань, пов'язаних із: підвищенням оборонних бюджетів у реальних показниках (довести витрати на оборону до 2024 р. до

2% від ВВП); участю у спільних проектах, таких як створення спільної платформи бойових броньованих машин і формування європейського медичного командування. Основна ідея PESCO – підвищення ефективності у сфері оборони, усунення дублювань у виконанні окремих функцій та більш ефективного використання коштів. З метою подолання технологічних розривів в оборонній сфері європейський парламент також ухвалив рішення про створення Європейської програми оборонного промислового розвитку (EDIDP) з бюджетом в 500 млн. євро на 2019–2020 рр. EDIDP фінансуватиме етап розвитку (між дослідженнями і виробництвом) нових та модернізованих оборонних продуктів і технологій в ЄС у таких сферах, як дистанційнокеровані системи, супутниковий зв'язок, автономний доступ у космос та постійне спостереження за Землею, енергетична стійкість, кібер- і морська безпека [11].

Згідно з оглядами, що публікуються міжнародними експертними організаціями в секторі оборонного бюджетного планування, 2018 р. та наступні роки продемонструють подальший курс на милітаризацію економіки. За прогнозами британської аналітичної компанії «IHS Jane's Markit», світові витрати на оборону в 2018 р. зростуть на максимальну величину й оновлять рекорд із часів «холодної війни». Аналіз IHS, опублікований у щорічному огляді «Jane's Defence Budget», показав, що заплановані на 2018 р. оборонні витрати у світі на 3,3% більші, ніж в 2017 р. Темпи зростання будуть максимальними, а сума – найбільшою з моменту закінчення «холодної війни». Так, збільшення витрат передбачено у США – країні з найбільшим на сьогодні оборонним бюджетом. У бюджеті на 2018 р. передбачено виділення на оборону 700 млрд. дол., що на 26,1 млрд. дол. більше, ніж було в офіційному запиті президента країни. Характерно, що в цьому бюджеті вперше виділено окрему статтю «проти дія російської загрози», відповідно до якої передбачається виділення 4,6 млрд. дол. для протидії російській агресії в межах Європейської ініціативи стримування для підтримки союзників НАТО та посилення оборонного потенціалу США в Європі. Крім того, передбачається збільшення коштів на питання протиракетної оборони, суднобудування і космічні системи.

На тлі ескалації навколо КНДР Японія також запланувала збільшення свого оборонного бюджету на 1,3% порівняно з 2017 р., що становило 5,19 трлн. єн (48 млрд. дол.). Дестабілізація безпекової ситуації на Корейському півострові змушує країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону нарощувати свої військові витрати. Так, Національна асамблея Південної Кореї у відповідь на зростаючу ядерну та ракетну загрозу з боку Північної Кореї збільшила їх у 2018 р. на 7% порівняно з 2017 р., що становило 39,7 млрд. дол.

За прогнозами «IHS Jane's Markit», військові витрати Китаю зростуть у 2018 р. на 6% і сягнуть 203,3 млрд. дол. Протягом останніх років Пекін розширює потенціал збройних сил за рахунок нових бойових кораблів та літаків, виконаних за технологією «степс», безпілотної авіації, сучасного ракетного озброєння й інших систем зброї [12].

Діяльність терористичної організації «ІДІЛ» і загострення протистояння на Близькому Сході сприятимуть зростанню витрат на оборону також на Близькому Сході. За оцінками експертів, країни Близького Сходу повернуться до нарощення оборонних бюджетів у 2018 р., але це зростання буде здійснюватися з урахуванням інших державних видатків. Передбачається, що одним із лідерів зростання буде Саудівська Аравія. Військові витрати Ізраїлю й Ірану, за прогнозами, також зростатимуть.

Регіоном, де прогнозується найбільше зростання військових витрат, є Східна Європа, що пов'язано з реакцією цих країн на військові дії Росії в Україні. Так, країни Балтії – Латвія, Литва та Естонія – передбачають зростання витрат у 2 рази порівняно з 2014 р. – роком агресії Росії. Прогнозується збільшення військових витрат також у країнах Західної Європи.

Таким чином, як свідчить проведений аналіз, загалом у 2018 р. і надалі зберігатиметься тенденція до подальшого зростання витрат, що пов'язано передусім з існуванням значної кількості військових конфліктів, їх ескалацією й агресивною політикою ряду країн у геополітичному просторі.

У структурному аспекті витрати спрямовуються переважно на: військовий людський потенціал (у середньому один військовослужбовець США обходиться американському бюджету в 100 тис. дол. США на рік) [13]; підтримання, модернізацію і розвиток сухопутних, військово-морських та військово-повітряних сил, особливо на розвиток безпілотної авіації; виконання і розвиток стратегічної програми протиракетної оборони та військовий космос, що передбачає значне фінансування наукових досліджень і розробку новітніх візців та технологій.

Практика НАТО передбачає розподіл військових витрат у таких пропорціях: 50% – утримання збройних сил, 30% – розвиток озброєння та військової техніки, 20% – підготовка збройних сил.

До 2014 р. Україна не надто приділяла увагу питанням національної безпеки. І лише вторгнення Росії й анексія нею Криму, розгортання військових дій на сході України показали всю слабкість та неефективність існуючої на той час системи національної оборони. Система мобілізаційної підготовки і мобілізації була, власне, дещо видозміненим варіантом системи колишнього Радянського Союзу [2, с. 186]. За період з 2005 р. до 2014 р., за словами Генерального прокурора України Ю. Луценка, було розпродано 832 танки, 232 вертольоти, 202 літаки, 714 БМП і БТР, 4930 автомобілів, 28555 одиниць ракетно-артилерійського озброєння [14].

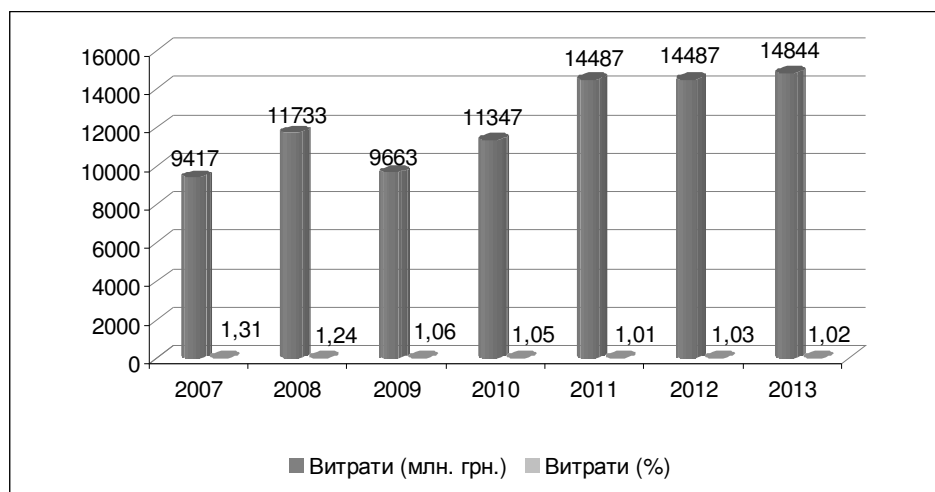
За станом на початок 2014 р. експерти нараховували в українській армії 4112 танків, 400 одиниць авіатехніки, 1 підводний човен та 22 млн. українців, здатних брати участь у бойових діях [15]. Однак більшість існуючого озброєння і воєнної техніки була морально застарілою. На арсеналах та складах містилася значна кількість не придатного для подальшого викорис-

тання озброєння. Критичним також був рівень забезпечення матеріально-технічними запасами, в тому числі і пально-мастильними матеріалами.

Неготовність українського війська на початку війни протистояти ворогові була зумовлена прорахунками у формуванні та реалізації військово-технічної політики і хронічному недофінансуванні потреб забезпечення обороноздатності. Починаючи з 2007 р. та включно до 2013 р. витрати на оборону в процентному відношенні до ВВП практично щорічно знижувалися, сягнувши в 2013 р. лише 1% від ВВП (див. рис. 1).

Рисунок 1

Витрати на оборону України в 2007–2013 рр.

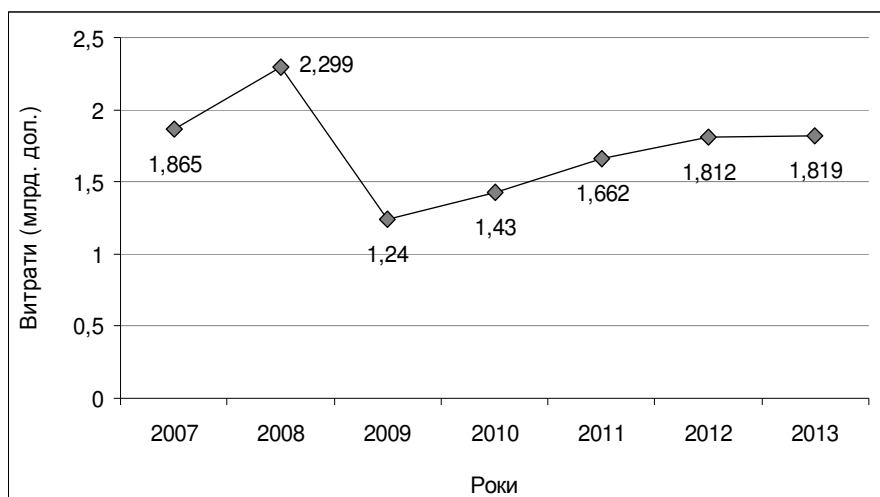

Джерело: побудовано автором за даними [16].

У перерахунку на доларовий еквівалент найбільше падіння фактичних обсягів фінансування обороноздатності України спостерігалось в 2009 р.: темп падіння дорівнював 44,4% (див. рис. 2).

Рисунок 2

Витрати на оборону України в доларовому еквіваленті у 2007–2013 рр.

Джерело: складено автором за даними SIPRI.

Російська анексія Криму й окупація окремих районів Донецької та Луганської областей свідчили про наявність системної кризи сфери безпеки й оборони України та необхідність нагального реформування цього сектору, включаючи і зміни щодо обсягів військових витрат. Починаючи з 2015 р. Україна здійснила оновлення ряду концептуальних документів, що містять положення щодо нової якості національної безпеки. Докорінно змінився підхід до фінансування обороноздатності країни як з позицій обсягів, так і з позицій розподілу за окремими статтями. Стан фінансування Збройних Сил України за період з 2014 р. по 2017 р. показано на рис. 3.

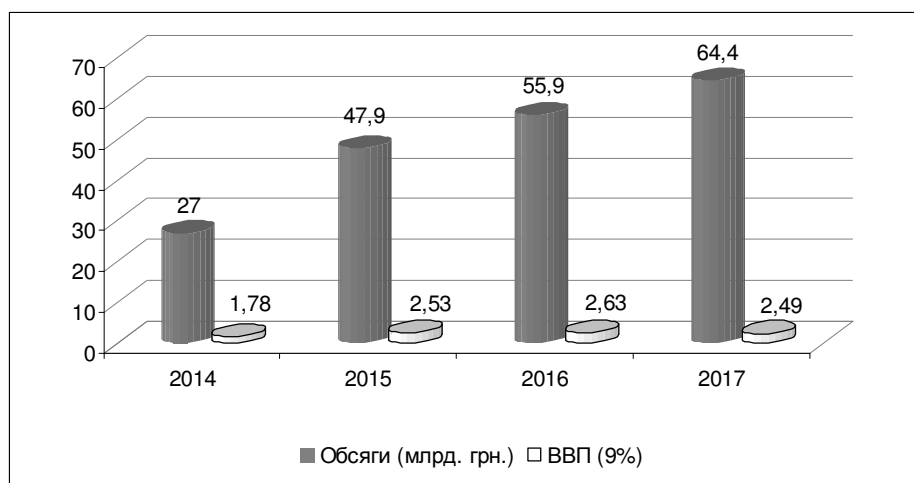
На 2018 р. бюджет Міноборони становив 83,3 млрд. грн. (2,56% ВВП).

Можна стверджувати, що практично за чотири роки ведення РФ «гібридної війни» проти України відбулися достатньо вагомі зміни в обороноздатності держави. Чисельність ЗСУ збільшилася до 255 тис. осіб на початок лютого 2018 р. Завдяки збільшенню фінансування, допомозі Заходу та НАТО тепер українська армія стала добре укомплектованою, із сучасним озброєнням та спорядженням. Сьогодні військові використовують декілька варіантів сучасної військової форми, кевларові каски з пристроями нічного бачення, сучасні розвантажувальні жилети CamelBak, якісну оптику, безпілотні при-

строї спостереження, навігаційне обладнання та засоби зв'язку. Значно змінилося також озброєння військових сил спеціальних операцій. На заміну радянських зразків зброї приходять більш якісні іноземні або модернізовані українські зразки. Прийняття ряду важливих законодавчих актів дало змогу значно покращити українську оборонну промисловість.

Рисунок 3

Фінансування ЗСУ

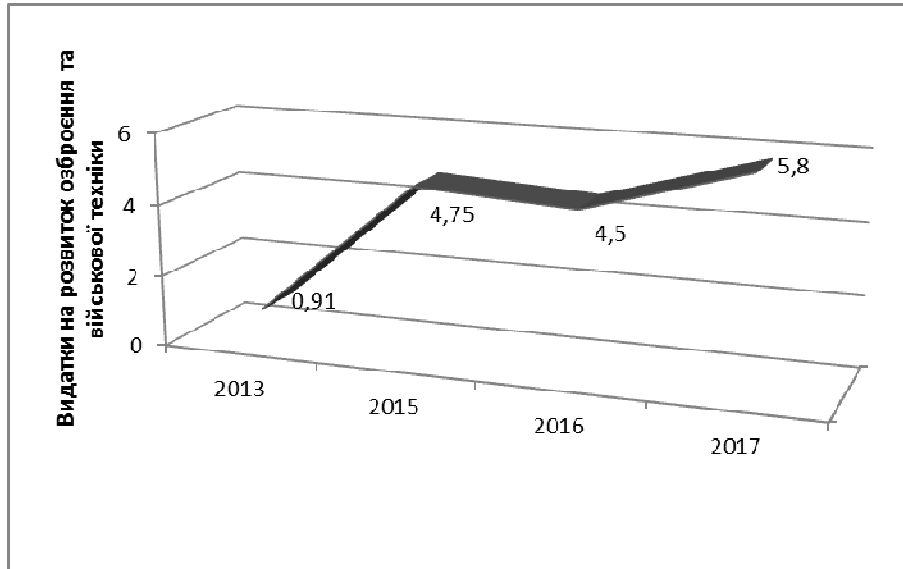

Джерело: побудовано автором за даними [17].

Загалом аналіз видатків загального фонду на розвиток озброєння і військової техніки по лінії Міноборони свідчить про їх зростання, відповідно до загального зростання військових витрат (рис. 4). У перерахунку на доларовий еквівалент витрати зросли більш як у 2 рази порівняно з 2013 р. Однак з урахуванням зношеності обладнання дані кошти далеко не повною мірою відповідають вимогам щодо забезпечення обороноздатності країни.

Рисунок 4

Видатки на розвиток озброєння та військової техніки (млрд. грн.)

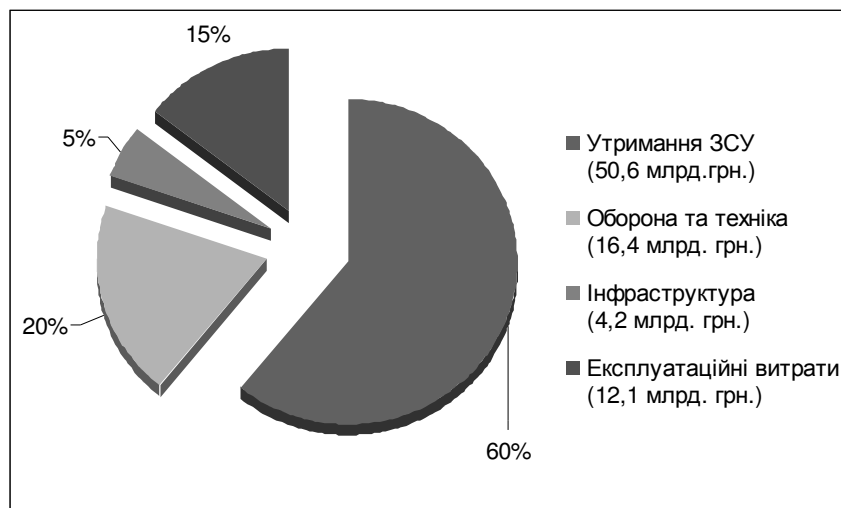
Джерело: побудовано автором за даними [17].

У структурі видатків Державного бюджету України заплановано збільшення витрат на розвиток озброєння та військової техніки, а також на покращення інфраструктури і закупівлю пально-мастильних матеріалів, медичне лікування та реабілітацію складу Збройних Сил України, включно із членами їх сімей і ветеранів війни. Так, видатки на інфраструктуру в 2018 р. збільшено порівняно з 2017 р. на 39,5% з 3 млрд. грн. до 4,2 млрд. грн., експлуатаційні витрати – на 29,5% з 9,4 млрд. грн. до 12,1 млрд. грн. Напрями фінансування витрат ЗСУ в 2018 р. відображено на рис. 5.

Доволі вагому частку в 2018 р. займають витрати на утримання ЗСУ, до яких належать виплати грошового забезпечення, заробітної плати, одnorазової допомоги у разі загибелі, поранення й інвалідності, харчування особового складу.

Рисунок 5

Напрями фінансування ЗСУ

Джерело: побудовано автором за даними [17].

З огляду на тенденції, властиві фінансуванню системи забезпечення безпеки України, в умовах Четвертої промислової революції при плануванні оборонного бюджету мають бути збільшені видатки на проведення наукових досліджень і розробку найновіших видів техніки та озброєння. Клаус Шваб зазначає: «Історія військової справи і національної безпеки – це історія технологічного прогресу». Саме виробництво високотехнологічних систем озброєння не лише дасть можливість підвищувати обороноздатність країни, а й сприятиме покращенню макроекономічних показників, таких як внутрішній валовий продукт, зайнятість, реальні доходи населення, структура виробництва тощо.

Варто наголосити, що вагоме місце у структурі витрат провідних країн світу займають витрати на розвиток космічної та авіаційної промисловості. Продукція цих галузей має подвійне призначення, вона може використовуватися як в інтересах оборони, так і у сфері комерційного використання. Як стверджує Г. А. Лавринов, протягом тільки другої половини ХХ ст. армія була «повивальною бабкою» для таких революційних змін у технологіях, як супутниковий зв'язок, навігація, реактивні двигуни, напівпровідники, ядерна енергія, космічна промисловість, Інтернет та ін. [18].

Україна є визнаною у світі космічною державою, зі значним технологічним, науковим і людським потенціалом. Це дає підстави вести мову про необхідність підвищення рівня фінансування вказаної галузі, продукція якої не лише підвищить обороноздатність України, а й стимулюватиме подальший розвиток наукомісткого виробництва.

Висновки

Проведений аналіз стану фінансування національної оборони у світі показав зростання витрат на безпековий сектор, що зумовлено загостренням військової напруги. Після завершення «холодної війни» і встановлення нового світового порядку світове співтовариство знову постало перед намаганням ряду країн та насамперед Росії здійснити перерозподіл світу і зруйнувати встановлений світопорядок. При цьому використовуються військові, психологічні, інформаційні, економічні й політичні методи. Таким чином, перед світовою спільнотою постало питання розпізнавати та навчитися боротися з новими «гібридними» викликами, трансформувати структуру витрат на національну оборону відповідно до нових умов.

Посилення гібридної агресії спонукало країни світу збільшити військові витрати сьогодні й надалі зберігати курс на мілітаризацію економіки. І хоча лідерами за обсягами військових видатків на сьогодні залишаються США, КНР, Саудівська Аравія та Росія, суттєвий приріст спостерігається у країнах Західної й Центральної Європи і Прибалтики з огляду на складну геополітичну ситуацію та агресивну політику Росії.

У структурному аспекті витрати спрямовуються переважно на людський військовий потенціал і розробку новітніх взірців техніки та озброєння. Вагома частка коштів спрямовується на наукові дослідження, що позитивно впливає не лише на можливості появи нової техніки, а й на макроекономічні показники країни загалом.

Якщо до вторгнення Росії на територію України спостерігалось хронічне недофінансування потреб національної оборони в нашій державі, то з 2015 р. змінено підхід до фінансування її обороноздатності. Воно відповідає нормам НАТО. Зважаючи на військову агресію Росії, Україні доцільно збільшити видатки на розробку нових видів озброєння та військової техніки з урахуванням досягнень Четвертої промислової революції, а також здійснювати інвестиції в наукові дослідження щодо розробки високотехнологічних систем озброєння.

Важливим напрямом фінансування має стати космічна й авіаційна промисловість як з огляду на структуру витрат провідних країн світу, так і з урахуванням значного технологічного, наукового та людського потенціалу в цих галузях України.

Список використаної літератури

1. Военные расходы стран мира : справоч. данные // Зарубежное военное обозрение. – 2002. – № 6. – С. 15–20.
2. Світова гібридна війна: український фронт : моногр. / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – Харків : Фоліо, 2017. – 496 с.
3. Hoffman F. O. Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict [Electronic resource] / Frank G. Hoffman // Strategic Forum / Institute for National Strategic Studies Nation of Defense University. – 2009. – № 240. – April. – Mode of access : <http://www.ndu.edu.inss>.
4. Kilcullen D. Out of the Mountains: The Coming age of the Urban Guerrilla [Electronic resource] / D. Kilcullen. – Oxford : University Press, 2013. – Mode of access : <http://www.amazon.com/Out-Mountains-Coming-Urbanguerrilla/dp/>.
5. Міхеєв Ю. У. Дефініції поняття «гібридна війна» [Електронний ресурс] / Ю. У. Міхеєв, Г. П. Чернявський, Ю. В. Турченко, О. У. Пінчук // Збірник наукових праць Військового інституту КНУ ім. Т. Шевченка. – 2016. – Вип. 51. – С. 124–131. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znrviknu_2016_51_18.
6. Історія створення НАТО: цілі та структура [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.viv.ua/n7/texts/istorya_stvorennya_NATOhtm.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nasledie.ru/oboz/12_03/12_05.HTM.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imperativ.net/imp2/7.html>.
9. Trump's Speech to Congress: Video and Transcript // The New York Times. – 2017. – Feb. 28.
10. Партнеры США по НАТО ответили на критику Трампа [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.ukr.net/#new>.
11. Європарламент схвалив фонд оборонного розвитку з бюджетом 50 млн. євро [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukr.net/#new>.
12. Світові тенденції в оборонній галузі, що очікувати у 2018 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://defence-ua.com/index.php/statti/4016-svitivi-tendensiyi-v-oboronniy-haluzi-shcho-ochikuvaty-u-2018-rotsi-2>.
13. Кириленко О. П. Бюджетна система : підруч. [Електронний ресурс] / О. П. Кириленко, С. І. Юрій, В. І. Дем'янишин. – Режим доступу : <https://books.google.com>.

14. Рейтинг армій світу: як Україна опинилася на 30 місці? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua>.
15. Які наслідки матиме скорочення Україною витрат на оборону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.Depo.ua/ukr/war/yakinaslidki-matime-skorochennya>.
16. Министерство финансов Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://minfin/kmu/gov/ua/news/bjudzhet>.
17. Бюджет Міноборони – 2017: на технічне підсилення війська спрямують 18% коштів, а «бойові» доплати зростуть до 6 тисяч [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [na mail/gov.ua/43410 na-tehniche-pidsylennya-viy/](mailto:gov.ua/43410-na-tehniche-pidsylennya-viy/).
18. О влиянии военных расходов на развитие экономики страны // Военная мысль. – 2007. – № 12. – С. 19–24.

Стаття надійшла до редакції 29 червня 2018 р.